

Галина Мікула, пошукач

Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ: РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ АВТОНОМІЇ ТА АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто проблеми автономії, напрямки їх розв'язання, а також подана їх порівняльна характеристика з державними.

Актуальність проблеми. Швидко спливає друге десятиріччя існування в Україні приватної освіти.

Відійшли в минуле суперечки з приводу доцільності включення приватних навчальних закладів у єдиний національний освітній простір, взагалі щодо їхньої життєздатності й перспективності. Навпаки, маємо сьогодні офіційні визнання досягнень цього сектора освіти, значущості внеску, зробленого приватними ВНЗ у реформування національної освітньої системи.

Мета статті. Розкрити деякі методологічні питання розвитку приватного сектора освіти в Україні, а також зосередитись на проблемах цього виду освіти.

Виклад основного матеріалу. Україна та Євросоюз співпрацюють з метою підвищення рівня загальної освіти та професійної кваліфікації в Україні як у громадському, так і в приватному секторах, що передбачає:

- удосконалення системи вищої освіти та системи підготовки в Україні згідно з сучасними вимогами, включаючи систему сертифікації вищих навчальних закладів і дипломів про вищу освіту;
- професійну підготовку керівників підприємств державного і приватного секторів та цивільних службовців у пріоритетних галузях, що мають бути визначені;
- співробітництво між навчальними закладами, фірмами;
- мобільність для вчителів, випускників, адміністраторів, молодих вчених і дослідників та могоді;
- сприяння навчанню в галузі Європейських досліджень у відповідних закладах;
- навчання мовам країн ЄС;
- підготовку на курсах удосконалення майстерності перекладачів для роботи на конференціях;
- підготовку журналістів та викладачів [6, 32].

Розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальноосвітньої культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Інтеграційний процес полягає у впровадженні Європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацюватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору.

Виконання даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти та обміни і поширення інформації.

Основними цілями реформ в Україні є підвищення життєвого рівня населення, передовсім завдяки переходу до ринкової економіки, забезпечення захисту громадянських прав та розширення індивідуальних свобод особи. Ринок праці і соціальна політика – найважливіші компоненти досягнення їх, оскільки вони необхідні для забезпечення продуктивності сучасної економіки.

У цьому контексті реформування вищої освіти і науки в Україні передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольнити можливості особистості у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до здібностей та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовільняла б потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня

ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ: РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ АВТОНОМІЇ ТА АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

суспільства, створення умов умов для навчання упродовж усього життя;

- запровадження в системі освіти і науки України передового досвіду розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство;

- пошук рівноваги між масовою фундаментальною та елітарною освітою, з одного боку, і вузькою спеціалізацією та професійною досконалістю – з іншого [6, 265 – 266].

Сьогодні в системі вищої освіти України утворився алегоричний клубок проблем системного характеру, які зумовили появу низки проблем ВНЗ. Не розв'язавши перших, ніколи не позбавимося і від других.

Зміни необхідні – це очевидно. Їх диктує як динаміка світового розвитку, так і динаміка розвитку нашого українського суспільства. Україна повинна подолати наслідки тривалого централізованого управління вищою освітою, розвивати ті економічні цінності, які спроможні забезпечити лібералізацію екологічного життя. Саме автономія свідчить про рівень усвідомлення академічною спільнотою своєї відповідальності за якість навчання та наукових досліджень. Автономія є своєрідною душею академічних свобод університету, тому сьогодні потребує дослідження читання спроможності ВНЗ України до автономії та саморегулювання власної навчальної і наукової діяльності. А також спроможності державних органів управління освітою реалізувати принципи державної політики в умовах зміцнення університетської автономії.

Однак принцип автономії є суспільно об'єктивним лише тоді, коли він працює паралельно з принципом відкритості та публічності освіти і політики, тобто, коли функціонує розгалужена система громадсько-державного моніторингу якості освітніх послуг.

Сьогодні на українському ландшафті вищої освіти функціонують кілька університетів, які мають статус автономних. Процедура надання такого статусу, на жаль, була зовсім непрозорою, не мала під собою жодного законодавчого підґрунтя [2, 6].

Інтеграція України у Європейській освітній простір потребує швидких, але добре продуманих кроків і забезпечення захисту національних інтересів. Потрібно дати ВНЗ право на експеримент, створити експериментальні програми, які допоможуть міністерству випрацювати на таких експериментальних майданчиках моделі входження в Болонський процес, які б забезпечили і фундаментальність знань, і право

вибору студентом того чи іншого курсу, і гнучкість навчального процесу, і право викладача зацікавити студента не жорсткими стандартами, як ми маємо сьогодні, а добре продуманою системою дисциплін за вибором.

Тепер бюджет освіти такий, що не забезпечує навіть виживання ВНЗ. Тому без платного навчання державні ВНЗ не зможуть функціонувати, і це, зрозуміло, є вимушений крок. Разом з тим, механізм платної освіти повинен бути прозорим і зрозумілим. Платники повинні знати, за що вони платять.

Навчальні заклади, які не мають бюджетного фінансування, є більш незалежними та мають трохи вищі інноваційні можливості, ніж державні освітні заклади, що зберігають жорсткі структурні зв'язки з адміністративними структурами та залежність від бюджетного фінансування. Сьогодні на території України важко знайти такі ВНЗ, які фінансуються винятково з бюджету. Економічні труднощі останніх років посилили процеси комерціалізації навіть у стінах державних ВНЗ, де започатковано платне навчання (навчання за контрактом) [4, 9].

Більше того, для цих студентів плата за навчання, як правило, виявляється навіть вищою, ніж у приватних ВНЗ. Зокрема, у 2001 – 2002 роках розподіл студентів ВНЗ 3 – 4 рівнів акредитації за джерелами фінансування (за результатами прийому на перший курс) є такими: 39,9% – державний бюджет, 0,9% – місцевий бюджет, 0,8% – кошти галузей, 58,4% – кошти юридичних і фізичних осіб.

Державні та недержавні ВНЗ мають приблизно однаковий рівень кадрового забезпечення.

Водночас можна стверджувати, що кадровий корпус недержавних ВНЗ є мобільнішим; співвідношення чисельності студентів денної форми навчання і викладачів усіх рівнів кваліфікації є оптимальнішим у недержавних ВНЗ, а саме: загальне співвідношення 1:17 – державні, 1:20 – недержавні; професорів – 1:220 – державні, 1:250 – недержавні; доцентів – 1:51 – державні, 1:60 – недержавні [4, 9].

Безумовно, питання оплати та доступності освіти має соціальне та політичне забарвлення. Воно повинно розв'язуватися у демократичних правових межах з урахуванням можливостей держави. Саме ці можливості визначають відносини, що формуються між бюджетними та приватними навчальними закладами. Одним з найважливіших чинників є розширення фінансових можливостей тих, хто отримує освітні послуги. Без цього поява платного сектора в освіті була б край ускладнена.

ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ: РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ АВТОНОМІЇ ТА АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Навчальні заклади недержавної форми власності мають свої переваги:

- можливість швидкого реагування на попит ринку праці;
- оперативне впровадження до навчального процесу нових дисциплін;
- залучення до роботи найкваліфікованіших викладачів за рахунок запровадження диференційованої оплати праці;
- оперативна апробація нових педагогічних технологій.

Що ж до недоліків і труднощів приватних ВНЗ, то вони зумовлені такими причинами.

По-перше, наявністю у державних органах та створених ними документах подвійних стандартів у підході до державних і недержавних закладів. Йдеться про неоднозначні підходи до умов ліцензування і акредитації; різний рівень соціального захисту студентів та викладачів; відсутність матеріальної підтримки державою ВНЗ недержавної форми власності. Розв'язання цієї проблеми можливе лише через Верховну Раду України.

По-друге, слабкістю правової бази діяльності приватних навчальних закладів, ототожнюванням їх зі звичайними комерційними структурами (ЛТД, АТ тощо), відсутністю законів, які б регулювали роботу недержавних закладів освіти як спеціальних суб'єктів підприємницької діяльності. Тут також своє слово ще не сказав український парламент [4, 9].

Головною проблемою фінансування є різний підхід до оподаткування та розподілу державних ресурсів між навчальними закладами, які виконують однакові суспільні завдання. Так, платне навчання існує у ВНЗ усіх видів, проте засади оподаткування коштів залежать від статусу ВНЗ, і навіть від відсотка студентів, які навчаються у ньому відповідно до державного замовлення. Розподіл суспільних ресурсів не враховує випереджаючих темпів зростання кількості студентів недержавних ВНЗ.

Стратегія подолання цієї проблеми має будуватись на засадах стимулювання, вирівнювання та поліпшення умов для здійснення навчальної діяльності у ВНЗ усіх форм власності відповідно до кращих Європейських зразків. Фінансування має забезпечити конкурсний розподіл коштів державного бюджету відповідно до потреб суспільства і ринку праці, базуючись не на підпорядкуванні ВНЗ, а на якості навчання та ефективності використання ресурсів. Державне замовлення на випускників ВНЗ має відповідати загальним нормам державних закупівель.

Мають бути поліпшені умови для ведення у

ВНЗ наукової діяльності та прикладних досліджень.

Одним з механізмів вирівнювання умов може стати перенесення наголосу з фінансування установ на фінансування студентів. Заслугує на вивчення "ваучерна" система фінансування вищої освіти (така схема впроваджується у Росії у вигляді "Державних фінансових зобов'язань"). Ця схема виконує й інше важливе соціальне завдання – вирівнювання шансів на здобуття вищої освіти залежно не від заможності батьків а від здібностей.

Існуючі застереження щодо можливості втрати певних навчальних закладів, наукових центрів, які складаються десятиріччями, через ринкові коливання, можуть бути пом'якшені шляхом сприяння навчальним закладам у вивченні потреб ринку праці, спрощення механізмів трансформування та злиття закладів освіти, передбачення у державному освітньому бюджеті антикризових компенсаторних фондів.

Основа розвитку вищої освіти недержавної форми власності – автономні приватні заклади освіти. Вони відрізняються від аналогічних державних не тільки своєю незалежною господарсько-фінансовою системою, а й значно ширшим полем діяльності в організації навчально-виховного процесу. Вищі заклади освіти недержавної форми власності можуть вільно реалізовувати різноманітні форми та методи навчання, застосовувати і творити самостійно нові методи викладання. Для них такий підхід просто необхідний, щоб витримувати конкуренцію з аналогічними закладами й успішно функціонувати.

Виникають і автономні вищі заклади освіти недержавної форми власності. Їх становлення і розвиток ускладнюється необхідністю самостійно створювати матеріальну, навчально-методичну базу і здійснювати кадрове забезпечення.

Держава має бути зацікавленою у розвитку вищих закладів освіти недержавної форми власності. Адже вони створюють у системі освіти гнучку і мобільну альтернативу. Та й реальна практика свідчить, що державний сектор вищої освіти України у своєму сучасному розвитку вже відчуває і досить конструктивно реагує на вплив з боку його приватного побратима. Надаючи всій системі вищої освіти гнучкості і мобільності, випробовуючи нові, недержавні альтернативи розвитку, швидко реагуючи на динаміку змін у суспільстві, вищі заклади освіти недержавної форми власності прагнуть і можуть стати однозначно позитивним чинником розвитку української вищої освіти на довгі роки.

ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ: РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ АВТОНОМІЇ ТА АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Зрозуміло, що ця сфера має діяти під контролем держави [1, 85].

Приватний ВНЗ має більше незалежності у фінансуванні і в творчості, що об'єктивно породжує велику відповідальність перед суспільством і державою, перед студентами та їхніми батьками, перед власним колективом викладачів і співробітників. Тож потрібне постійне напруження, пошук оптимальних шляхів руху вперед, удосконалення діяльності кожного члена колективу і всього навчального закладу в цілому.

У нових умовах розвитку суспільства вища школа повинна готувати кадри вищого професійного рівня, з новими якостями, які диктуються ринком праці та жорсткою конкуренцією.

Відповідно до Державної програми в 2000 – 2005 рр. здійснюються такі заходи:

- перехід до підготовки фахівців за ступеневою системою освіти згідно з новим переліком напрямів і спеціальностей;

- забезпечення сучасної фундаментальної наукової, загальнокультурної підготовки фахівців;

- упорядкування мережі вищих закладів освіти і закладів післядипломної освіти з врахуванням соціально-економічного розвитку та потреб держави в конкурентнопроможних фахівцях відповідної кваліфікації;

- забезпечення перепідготовки фахівців за спеціальностями, необхідними для роботи в нових господарських утвореннях і для розвитку малого підприємства.

Найважливішим фактором, що значною мірою визначає діяльність вищої школи в умовах ринкових відносин, є функціонування ринку праці, на якому діють свої правила: вільний вибір рівня та профілю освіти; вільний вибір випускниками вищих закладів освіти роботодавця, а роботодавцем – спеціаліста. Тобто ефективна діяльність вищих закладів освіти можлива лише за наявності попиту на спеціалістів на ринку праці. У цих умовах абітурієнт повинен мати можливість вибору вищого закладу освіти для здобуття професії. Тут особливо важливу роль відіграє професійна орієнтація молоді, яка відображає економічні відносини, що виникають між суспільством і працівниками, між працівниками

та колективами, між самими робітниками, які беруть участь у суспільному виробництві [3, 74].

Заклади вищої освіти всіх форм власності мають стати осередками наукової та просвітницької діяльності, у тому числі – окремих напрямів проведення фундаментальних наукових досліджень.

Висновки. Є всі підстави говорити про наявність нині в нашій державі єдиного освітянського простору, складовою частиною якого є недержавний сектор вищої освіти.

Освіта – невід'ємна складова суспільства і не може бути реформована окремо від усіх його складових, особливо за умов наявності в Україні системної кризи. У Національній доктрині розвитку освіти задекларовано, що освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Подальший розвиток вищої освіти, заснованої на недержавній формі власності, буде сприяти досягненню цілей цієї стратегії, але для цього необхідно зробити суттєві кроки:

- законодавства;
- фінансування і оподаткування освіти;
- управління освітою.

1. Астахова В.І. *Державні і недержавні вузи в системі освіти // Економіка управління.* – К., 1999. – №3. – С. 85.

2. Вакарчук І.О. *З трибуни колеги міністерства освіти і науки України // Освіта, 2005.* – 23 – 30 березня 2005. – С. 6.

3. Гринчук Н.М. *Розвиток вищої освіти // Теорії мікро- та макроекономіки. Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу.* – Вип. 9. К., 2001. – С. 74.

4. Журавський В.І. *Приватний сектор навчання: проблеми і перспективи розвитку. // Освіта,* – 2002. – № 178, – С. 9.

5. Кириченко О. *Потенціал недержавних закладів освіти: уроки трансформаційного десятиріччя // Вища школа,* – 2002. №1, – С.33 – 34.

6. Кремень В.Г. *Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник.* – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004, – 338 с.